

**VISSZA AZ ALAPOKHOZ!
AVAGY MIÉRT TANULJUNK RETORIKÁT ÉS
STILISZTIKÁT,
ÉS MIÉRT TEGYÜNK SZERT ELMÉLYÜLT
KULTURÁLIS ISMERETEKRE
A GÉPI FORDÍTÁS KORÁBAN?**

Dr. Lakatos-Báldy Zsuzsanna Ph.D.
Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kara
lakatos-baldy.zsuzsanna@uni-bge.hu

Hipotézisemet arra alapozom, hogy a gépi fordítás korában egyre gyakrabban kapnak a fordítók olyan feladatot, hogy gépi fordítással készült célnyelvi szöveget kell utószerkeszteni, lektorálni. Feltételezésem, hogy a gépi fordítás javításához retorikai és stílusjegyek felismerése és alkalmazása elengedhetetlen ismeretté, képességgé lép elő és velük egyenrangú feladat a kulturális reáliák és béagyazottság felismerése és közvetítése is.

A címben foglalt kérdés vizsgálatához legalkalmasabbnak egy jól felépített, szónoki beszédet tartottam, mely egyrészt tartalmazza a modern retorika és stilisztika elemeit, másrészt egyaránt lehet fordítási és tolmácsolási feladat.

A beszéd Barack Obama a 2008-as amerikai választások után Chicagóban elmondott beszédének (humán fordító által készített) magyar és gépi magyar fordítása (valamint egy rövid kitekintés erejéig a spanyol fordítást is idézem). A korpusz egy zárt szerkezetű retorikai mű, amelyhez a fordítás során természetesen sem hozzátenni, sem elvenni nem tudunk retorikai elemeket, sőt az argumentatív struktúráján sem változtathatunk, a kulturális reáliák pedig olyan sűrűségben vannak jelen, amilyenben semmilyen más szövegben nem találhatóak. Ezen kívül a szöveg közelíti az irodalmi szöveg szintjét, fordítástechnikailag tehát a szakfordítás és a műfordítás határmezsgyéjén helyezkedik el. Ezért kiválóan alkalmas arra, hogy a tartalmi, stilisztikai és retorikai elemek megjelenését, felismerhetőségét, adekvátságát vegyük górcső alá a gépi fordítással született szövegben, és ebből vonjunk le következtetéseket a fordító/utószerkesztő feladatra és az ehhez szükséges ismeretekre vonatkozóan.

Kulcsszavak: gépi fordítás, stílus, retorika, kulturális reáliák, szónoki beszéd

1. Bevezetés

Poeta nascitur, orator fit – szól a latin közmondás, azaz költőnek születni kell, szónokká azonban válik valaki. Ugyanez vonatkozik a jó tolmácsra, fordítóra is. Vagyis bizonyos veleszületett képességek mellé, azokra alapozva, sok tanulásra és gyakorlásra van szükség ahhoz, hogy valaki jó tolmácsa, fordítóvá váljon.

A címben foglalt kérdés vizsgálatához hosszas válogatás végeredményeként legalkalmasabbnak egy jól felépített szónoki beszédet ítéltem, mely tartalmazza a modern retorika és stilsztika elemeit, de mentes a költői „szárnyalástól”, túlzástól. Másrészt olyan műfaj, amely a gyakorlatban is megjelenik időnként, mind fordítási, mind tolmácsolási feladatként.

Meg kell azt is jegyezni, hogy a gépi fordítás kutatása még gyermekcipőben jár, keressük a kutatás új útjait, ezért is tartottam fontosnak, hogy ebben a tanulmányban egyetlen szöveget vizsgáljak, és annak egész folyamatán vezesse végig – mintegy kézenfogva – az olvasót.

Összegezve a következő érvek miatt választottam ezt a szöveget:

- Sok tolmács találkozik előre megírt beszéddel és ha jól akarja megoldani, azaz tartalmi, hangulati, retorikai, stilsztikai és kulturális szempontból is helyesen szeretne tolmácsolni, fordítani, akkor ezeket a tartalmakat, jegyeket fel kell ismernie, tudatosítania kell, majd mindezt visszaadni célnyelven.
- Egy ilyen típusú szöveg a tolmács, a fordító és a gépi fordítás számára is kihívás, mert a mondatok és az azokban használt szavak és kifejezések egy retorikai struktúrában úgy vannak megválogatva, hogy azok a hallgatóságban érzelmeket váltsanak ki, könnyen megjegyezhető képeket, hangokat írjanak le, hangulatokat keltsenek (retorikai eszközök). A hallgatósághoz akkor jut el az előadás fő üzenete, ha nemcsak a hallott szavakat tudják felidézni, hanem a könnyebben megjegyezhető képeket és a hozzájuk fűződő érzéseket is.
- A retorika által definiált szónoki beszéd tartalmazza a meggyőzést, aminek meg kell történnie mind a forrásnyelven, mind a célnyelven. A dinamikus ekvivalencia jelentése az, hogy a célnyelvi szöveg ugyanazt a hatást váltja ki a célnyelvi kultúrájú közönségben, mint a forrásnyelvi szöveg a forrásnyelvi kultúrával rendelkező

közönségben. Ez a kívánt hatás az, ami miatt elengedhetetlen a retorikai és stilisztikai elemek használata mind a szónok, mind a célnyelvi közvetítő által.

- A meggyőző erő, a hatáskeltés követelménye miatt ezt a szövegtípust nem elég csak az információközvetítés szintjén fordítani, hanem minden más jellemzőjét is át kell ültetni a célnyelvre.
- Végül pedig a történelmi utalások és a kulturális reáliák gyakorisága igen nagy az ünnepi beszédekben általában is, de az ilyen történelmi jelentőségű szövegekben egészen kimagasló. Bár emiatt ezek a szövegek meglehetősen egyediek, azonban arra nagyon is alkalmasak, hogy a kulturális reáliák fordítását vizsgáljuk.

Tegyük fel még egyszer a kérdést: miért csak egyetlen beszéd?

A gépi fordítás kutatása egy új terület, egyelőre keressük, hogy hogyan tehető tudományos kutatás tárgyává. ezért úgy gondolom, hogy egyetlen tárgyon elvégzett vizsgálat is alapot adhat további, nagyobb számú elemzés elvégzéséhez. Ugyanakkor az alábbiakban látni fogjuk, hogy ez az egyetlen beszéd, illetve fordítása és annak elemzése jó útmutató, gondolatébresztő a további kutatásokhoz, nagyobb korpusz felhasználásával.

2. A korpusz

A korpusz Barack Obama 2008-as november negyedikei, amerikai választások után az illinois-i Chicagóban elmondott beszédének Takács Gábor által javított nyersfordítása, melynél megjegyzésként ott áll, hogy: „Pontatlanságok lehetnek a szövegben” (Index, 2008) és ugyanennek a szövegnek gépi fordítása. Egy rövid megjegyzés erejéig beidézem a spanyol fordítást is, mint látni fogjuk, valami apró, de annál rejtélyesebb hiba megjelenése miatt.

Azért döntöttem így, mert ezáltal nyersfordítás összehasonlítása válik lehetővé gépi fordítással. Meggyőződésem, hogy egy gépi fordításnál túlzott követelmény lenne az összehasonlítás egy nagy gondossággal kimunkált és végsőkéig csiszolt szöveggel. (Ezt az állításmat filmszövegek gépi fordításával végzett kutatásomra is alapozom, amelynek során négy típusú spanyol és portugál szöveg magyarra fordított és gépi fordítással készült változatait vizsgáltam. Előadásom a MANYE 2019. évi kongresszusán hangzott el.)

3. Hipotézis

A gépi fordítás korában egyre gyakoribb, hogy gépi fordítást kell célnyelven utószerkeszteni, lektorálni. A gépi fordítás hibáinak, pontatlanságának és szövegértés hiányának javításához a retorikai és stilisztikai elemek és struktúrák felismerése és alkalmazása – feltételezésem és tapasztalatom szerint – sokat segítenek, mi több szükségesek. A kulturális reáliák gépi fordításáról kevés tapasztalat van még, feltételezésem, hogy ebben is nagy szükség van a fordító/tolmács elmélyült és széleskörű ismereteire.

4. Módszertan

A fordításokat bekezdésként táblázatba helyeztem, mindig az első oszlop tartalmazza a humán fordító által fordított szöveget, a második oszlop a gépi fordítást.

Azt elemzem, hogy csak a fordított szövegeket figyelve megtalálom-e a retorikai struktúrákat és a struktúrán belül a különböző retorikai elemeket, valamint utal-e valami a szöveg stílusára.

A szövegből a retorikai és stilisztikai elemek felismerésén kívül még meg kell tudnunk állapítani, hogy:

- mi tartozik szorosan a témákhoz és mi nem,
- mit akar a szerző/szónok ténylegesen elmondani,
- hol vannak a beszéd súlypontjai,
- mi a beszéd célja, mit szándékozik elérni,
- milyen hatást akar kiváltani,
- mi a célközönség.

Ezeknek némely eleme már átvezet a kulturális reáliák fordításának kérdéséhez. Tulajdonképpen maga a beszéd, az Amerikai Egyesült Államok első afro-amerikai elnökének győzelmi beszéde is kulturális reáliának tekinthető, de mint látni fogjuk, a szöveg is nagyon sok konkrét reáliát, illetve utalásszintű kulturális tartalmat hordoz.

Fontos megjegyezni, hogy a korpusz egy retorikailag zárt szerkezetű, kész mű. A fordítás során természetesen sem hozzátenni, sem elvenni nem tudunk se tartalmi, se retorikai elemeket, de a stilisztikai elemek megjelenése már sokkal

nehezebben kezelhető feladat. Vizsgálatom tárgyát tehát az képezi, hogy ezek a tartalmi és retorikai elemek, valamint a stílusjegyek mennyire jelennek meg, mennyire „jönnek át” a gépi fordítás során. Ebből pedig arra fogok következtetni, hogy milyen feladati vannak a „humán” fordítónak az utószerkesztés során, valamint feladata megfelelő szintű ellátáshoz milyen ismeretekre van szüksége.

5. Retorikai elemek:

5.1 A bevezetésben az alábbi funkciók jelennek meg: megszólítás, a figyelem felkeltése, a jóindulat megnyerése, a hitelesség megalapozása és a téma megjelölése. A magyarázó szövegben aláhúzással jelzem a felismert retorikai – és a későbbiekben a stilisztikai – elemeket.

5.1.1 Megszólítás

1. táblázat

humán fordítás	gépi fordítás
<i><u>Hello, Chicago!</u></i>	<i><u>Helló, Chicago!</u></i>

Lendületes, felszabadult megszólítás, ami meghatározza az alaphangulatot, funkcióját tekintve csoporthéberítés, egybevonja a helyi, vélhetően heterogén hallgatóság körét. Mivel minimális elemszámról van szó, a fordítás tökéletes.

5.1.2 A figyelem felkeltése

2. táblázat

humán fordítás	gépi fordítás
<i>Ha még mindig van valaki, aki kételkedik abban, hogy Amerika az a föld, ahol bármi megtörténhet, ha valaki még nem biztos abban, hogy az <u>alapító atyák</u> álma napjainkban is él-e, ha valaki még mindig megkérdőjelezi a demokráciánk erejét, az ezzel az estével megkapta a választ.</i>	<i>Ha van ott valaki, aki továbbra is kételkedik abban, hogy Amerika olyan hely, ahol minden lehetséges; Ki továbbra is azon töprengett, vajon <u>alapítóink álma</u> életben van-e korunkban; aki még mindig megkérdőjelezi a demokrácia hatalmát, ma este a válaszod.</i>

Rövid tagmondatok, ellentétek, rövid kérdések és rövid állítás, ezek mind a klasszikus retorika elemei, melyek a figyelem felkeltését célozzák. Az alapító

atyákra és álmokra történő hivatkozás emelkedett és érzelmes. A gépi fordítás megtartja ezeket az elemeket, a rövid állítás „irányultsága” bizonytalan. A szövegből a stílusra is lehet következtetni, választékos, ünnepélyes, kérdő és felkiáltó mondatok.

Megállapíthatjuk, hogy a gépi fordításnál az információvesztés minimális, a kontextus, valamint a retorikai és stilisztikai jegyek alapján az utószerkesztés elvégezhető (de szükséges.)

5.1.3 A jóindulat megnyerése

3. táblázat

humán fordítás	gépi fordítás
<p><i>Ez a válasz a fiatalok és öregek, gazdagok és szegények, demokraták és republikánusok, feketék, fehérek, hispánok, ázsiaiak, őslakos amerikaiak, melegek, heteroszexuálisok, fogyatékkal és anélkül élők válasza. Amerikaiaké, akik azt az üzenetet küldték a világnak, hogy mi soha nem pusztán egyének, vagy vörös és kék államok összessége voltunk. Mi magunk vagyunk az Amerikai Egyesült Államok, és örökké azok is maradunk</i></p>	<p><i>Ez a válasz, amelyet fiatalok és idősök, gazdagok és szegények, demokraták és republikánusok, fekete, fehér, latin, ázsiai, indiánok, melegek, egyenesek, fogyatékkal élők és nem fogyatékkal élők - az amerikaiak, akik üzenetet küldtek a világnak, hogy még soha nem voltunk a <u>Vörös Államok és a Kék Államok gyűjteménye</u>: Amerikai Egyesült Államok vagyunk és mindig is leszünk.</i></p>

Hosszas felsorolása és merészen egy csoportba foglалása, egyben értékelése az amerikai polgároknak, topozok használata, a végén állítás, ami egyben ígéret. Stilisztikailag is hű, tartalmazza a felsorolás, halmozás, fokozás, nyomatékosítás eszközeit.

A gépi fordítás tartalmilag helyes, a retorikai, stilisztikai elemek is felismerhetők, de a hangsúlyok kissé eltolódnak. Megállapíthatjuk, hogy a gépi fordításnál az információvesztés minimális, a kontextus, valamint a retorikai és stilisztikai jegyek alapján az utószerkesztés elvégezhető és szükséges.

5.1.4 A hitelesség megalapozása

Köszönetnyilvánítás

4. táblázat

<i>humán fordítás</i>	<i>gépi fordítás</i>
<i>Szeretnék köszönetet mondani partneremnek, annak az embernek, aki szívvel kampányolt, és azokhoz a nőkhöz és férfiakhoz beszélt, akik Scranton utcáin nőttek fel, és akikkel együtt utazott vonaton haza, Delaware-be: a leendő amerikai <u>alelnöknek</u>, Joe Bidennek.</i>	<i>Szeretnék köszönetet mondani társamnak ebben az utazásban, egy olyan embernek, aki szívéből kampányozott, és azoknak a férfiaknak és nőknek a nevében beszélt, akikkel Scranton utcáin nőtt fel, és ebbe a vonatba utazott Delaware-hez, a választott <u>alelnökhöz</u>. Egyesült Államok, Joe Biden.</i>
<i>És nem állhatnék itt ma este legjobb barátom 16 évig tartó állhatatos támogatása nélkül sem, a családunk bátyja, életem szerelme, a nemzet következő <u>first ladyje</u>. Michelle Obama.</i>	<i>Nem állhatnék itt ma este este, ha az elmúlt tizenhat év legjobb barátom kénytelenek nélküli támogatása, a családunk sziklaja és az életem szerelme, a mi nemzetünk következő <u>első hölgyem</u>, Michelle Obama</i>
<i>De mindenek felett nem felejttem el azt, hogy kinek is köszönhetem valójában a győzelmem: <u>önöknek</u>. <u>Őnök nyerték meg a választást</u>.</i>	<i>De mindenekelőtt soha nem fogom elfelejteni, hogy kinek tartozik ez a győzelem - a <u>tiéd</u> tartozik.</i>

A hitelesség biztosításának retorikai elemei, a hivatkozások híres emberekre, családra, (később a nagymamára) hálásan, meghatottan, ami a legmeghittebb családi, szülői érzelmeket kelti a hallgatókban és egyben személyes motívum, és újból a fontos csoportképző elem.

Stílusjegyei az ünnepélyes, néha majdnem túlzó, hálálkodó szavak, nyomatékosítás. Nagy feladat a megszólítás, a „you” fordítása. Nincs is rá tökéletes megoldás.

A megállapításunk az, hogy a gépi fordításnál az információvesztés minimális, a kontextus, valamint a retorikai és stilisztikai jegyek alapján az utószerkesztés elvégezhető és szükséges.

5.1.4 A téma megjelölése

5. táblázat

<i>humán fordítás</i>	<i>gépi fordítás</i>
<p><i>Még akkor is ha itt ma este ünneplünk, tudjuk, hogy a holnap által ránk rótt kihívások életünk legnagyobbjai lesznek: <u>két háború</u>, egy <u>veszélyben lévő bolygó</u>, és a század <u>legnagyobb pénzügyi válsága</u>.</i></p> <p><i>Még ma este is, amint itt állunk, <u>bátor amerikaiak</u> ezrei ébrednek Irak sivatagjaiban és Afganisztán hegyein, életüket kockáztatva értünk.</i></p>	<p><i>Még akkor is, amikor ma este ünnepeljük, tudjuk, hogy a jövő kihívásai életünk legnagyobb eseményei - <u>két háború</u>, <u>veszélyben lévő bolygó</u>, egy <u>század legsúlyosabb pénzügyi válsága</u>.</i></p> <p><i>Még ma este itt állva ismerjük, hogy <u>bátor amerikaiak</u> ébrednek Irak sivatagában és Afganisztán hegyiségében, hogy életüket kockáztassák értünk.</i></p>
<p><i>Az út, amely előttünk áll, hosszú. Nem lesz könnyű megmászni. Egy év vagy egy ciklus alatt talán nem is érünk fel. De, Amerika, sosem voltam bizakodóbb abban, hogy fel fogunk jutni oda. Ígérem <u>önöknek</u>, hogy eljutunk oda.</i></p>	<p><i>Az út hosszú lesz. A mászás meredek lesz. Lehet, hogy nem jutunk oda egy éven belül, vagy akár egy cikluson belül, de Amerika - még soha nem voltam reményteljesebb, mint ma este, hogy oda fogunk jutni. Ígérem <u>neked</u> - mi, mint emberek, odajutunk.</i></p>
<p><i>De mindenekelőtt, arra kérem önöket, hogy vállaljanak részt ennek a nemzetnek az újjáépítésében azon a módon, ahogyan az elmúlt <u>221</u> évben ez történt Amerikában - körül köre, tégláról téglára, egymást segítve</i></p>	<p><i>És mindenekelőtt arra kérem Önt, hogy csatlakozzon ennek a nemzetnek az újjáépítéséhez, ahogyan azt Amerikában <u>kétszázkilenc</u> éven keresztül végezték - tömb blokkonként, téglá téglán, kalkulált kéz kalloulált kézzel.</i></p>

A téma megadásának legfontosabb retorikai elemei, előrevetíteni a mondani-valót, hogy felkészítse hallgatóságát arra, mit is fog hallani.

Ezekben az idézetekben a következő retorikai alakzatokat találjuk: ismétlés, metafora, ellentét, hangulatfokozás.
Stílusjegyei a felsorolás, halmozás, nyomatékositás.

Megállapíthatjuk, hogy ez egy példa a gépi fordításnál az információvesztésre, valamint megjelenik egy számtévesztés és egy kifejezés értelmetlen fordítása. A kontextus, valamint a retorikai és stilisztikai jegyek alapján az utószerszítés vagy kihagy, vagy „költ” pl. „tégláról téglára, kéz a kézben”.

A számtévesztés a forrásszöveg nélkül javíthatatlan. (Elvégeztem a korpusz spanyol fordításának gépi fordítását magyarra, és ebben az esetben a szám helyes maradt.)

5.2 Az elbeszélés, a téma kifejtése

A retorika strukturális felépítése szempontjából figyelniünk kell a beszéd egységére, a gördülékeny haladásra, logikus felépítésre, arányosságra. A hallgatóság szempontjából tekintettel kell lenni arra, hogy hallás után a közönség kevés dolgot tud megjegyezni, és amikor a téma kifejtésének a végére ér, a befelajzottság érzetét kell keltenie a szónoknak.

5.2.1 A fő mondanivaló kifejtése

6. táblázat

<i>humán fordítás</i>	<i>gépi fordítás</i>
<p><i>A győzelem önmagában nem az a változás, amelyet keresünk.</i></p> <p><i>Ez csak egy esély arra, hogy képesek legyünk változtatni a dolgokon, és ez nem fog elkövetkezni, ha lera- gadunk a jelenlegi helyzetnél.</i></p> <p><i>A változás <u>önök</u> nélkül nem mehet végbe, az önök szelleme és áldozatkézsége létfontosságú.</i></p>	<p><i>Ez a győzelem önmagában nem a változás, amelyet keresünk - ez csak az esélyünk arra, hogy ezt a változást meg hozzjuk.</i></p> <p><i>És ez nem történhet meg, ha visszamegyünk a dolgokhoz.</i></p> <p><i><u>Őn</u> nélkül nem történhet meg.</i></p>
<p><i>Ha valamire megtanított minket a gazdasági válság az az, hogy nem lehet egy étellel teli és ragyogóan működő <u>Wall Streetünk</u> miközben az ország szenved.</i></p> <p><i>Ebben az országban egy nemzetként győzedelmeskednünk vagy bukunk el.</i></p>	<p><i>Ne felejtjük el, hogy ha ez a pénzügyi válság valamit megtanított nekünk, akkor nem lehet virágzó <u>Wall Street</u>, amíg a <u>Main Street</u> szenved - ebben az országban egy nemzetként emelkedünk vagy esünk; mint egy ember.</i></p> <p><i>Ellenálljunk a kísértésnek, hogy visszatérjünk ugyanahhoz a</i></p>

<p><i>Álljunk ellen annak a pártoskodásnak és éretlenségnek, amely oly régóta fertőzi a politikai életet.</i></p>	<p><i>partizánysághoz, a pezsgősséghez és az éretlenséghez, amely politikánkat ilyen hosszú ideje mérgezte.</i></p>
<p><i>Amerika új vezetésének hajnalán vagyunk.</i> <i>Azoknak, akik romba döntenék a világot, azt üzenem: le fogunk győzni titeket.</i> <i>Azoknak pedig, akik békére és biztonságra vágnak: támogatni fogunk benneteket.</i> <i>Akik kételkedtek abban, hogy Amerika jelzőfénye vajon még mindig olyan fényesen ragyog-e, azt üzenem: ma este ismét bebizonyítottuk, hogy egy nemzet igazi ereje nem gazdagsága mércéjéből és serege hatalmasságától, hanem eszméinek kiapadhatatlan erejéből fakad.</i> <i>Demokrácia, szabadság, lehetőség és örök hit.</i> <i>Ez Amerika igazi géniusza és ereje: képesek vagyunk a változásra.</i></p>	<p><i>az amerikai vezetés új hajnalán van. kéz.</i> <i>Azoknak, akik lerombolják ezt a világot - legyőzünk téged.</i> <i>Azok számára, akik békét és biztonságot keresnek - támogatjuk Önt.</i> <i>És mindazoknak, akik azon gondolkodtak, vajon az amerikai jelzőfény továbbra is olyan fényesen ég - ma este ismét bebizonyítottuk, hogy nemzetünk valódi ereje nem a fegyverek hatalmán vagy a mi vagyunk méretén alapul, hanem a mi eszmék: demokrácia, szabadság, lehetőség és rejlő remény.</i> <i>Mert ez az amerikai igazi zseni - Amerika megváltozhat.</i></p>

Továbbra is sok retorikai alakzatot találunk: rövid állításokat, nyomatékosítást, metaforát, ellentétet, hangulatfokozást.

A téma kifejtése továbbra is fennkölt stílusban történik

Megállapíthatjuk, hogy ebben a szövegrészben a gépi fordításnál van minimális információvesztés, de a kontextus, valamint a retorikai és stilisztikai jegyek alapján az utószerkesztés kis kihagyással elvégezhető.

5.2.2 Kitérés, bizonyítás, cáfolás

7. táblázat

<i>humán fordítás</i>	<i>gépi fordítás</i>
<i>Az a nő jut eszembe, aki ma este Atlantában szavazott.</i>	<i>egy nőről szól, aki Atlantában szavazott.</i>

<p>Sok mindenben hasonlít azokra a miliókra, akik sorban álltak ma azért, hogy hallathassák hangjukat a választáson.</p> <p>Egy valamit kivéve: Ann Nixon Cooper 106 éves.</p> <p><u>Mindössze egy generációval a rab-szolgátság felszámolása után született, egy olyan korban, ahol még nem voltak autók az utakon, repülők az égbolton.</u></p> <p>Amikor az olyanok, mint ő két okból sem szavazhattak: mert nő, és mert más színű a bőre.</p> <p>És ma este arra gondolok, hogy mit láthatott az elmúlt évszázadban Amerikában - a szívfájdalmat és a reményt, a kinlódást és a fejlődést, a kort, melyben azt mondták nekünk, hogy "nem"</p>	<p>Nagyon hasonlít mások millióinak, akik sorban álltak, hogy meghallgassák a szavaikat a választásokon, egy dolog kivételével - Ann Nixon Cooper 106 éves.</p> <p><u>Csak egy generáció született rab-szolgátságon; amikor nem volt autó az úton vagy sík az égen; amikor valaki, mint ő, nem tudott szavazni két okból - mert nő volt, és a bőre színe miatt.</u></p> <p>És ma este mindenre gondolok, amit egész évszázadában látott Amerikában - a szívfájdalmat és a reményt; a harc és az előrehaladás; azokban az időkben, amikor azt mondták, hogy nem tudjuk</p>
<p><u>Amikor reménytelennek tűnt a helyzet a homokvihharban vagy a gazdasági válság söpört végig az országon, ő láthatta, amint a nemzet felüemelkedik a félelmein a New Deallel, új munkahelyek teremtésével, a közös cél új-fajta megközelítésével.</u></p> <p>Igenis képesek vagyunk rá.</p> <p><u>Amikor bombák hullottak a kikötőnkre és zsarnokság fenyegette a világot, ő ott volt, és látta egy generáció nagyszerűvé válását, és egy demokrácia megmenekült.</u></p> <p>Igenis képesek vagyunk rá.</p>	<p><u>Amikor kétségbeesés volt a porzsákban és a depresszió az egész földön, látta, hogy egy nemzet új üzlettel, új munkahelyekkel és a közös cél új értelmeivel meghódítja a félelmet.</u></p> <p>Igen.</p> <p><u>Amikor a bombák a kikötőnkre estek és zsarnokság fenyegette a világot, ott volt, hogy szemtanúja legyen egy nemzedék nagyságának növekedésének és megmenekült a demokrácia.</u></p> <p>Igen.</p>

A címre visszautalva a retorika alapműve Arisztotelész Retorikája, amelyben részletesen leírja hogyan legyünk meggyőző előadók. A retorikát a meggyőzésének képességének nevezte, és három stratégiára bontotta. Ethos: az előadó hitelessége, jelleme (a forrás és a szónok hiteles) Pathos: érzelmi kapcsolat a

közönséggel. Logos: logikus érvelés (tények alátámasztása, közönség logikailag levonja a következtetést). Ez a három együttesen képezi a meggyőzés stratégiáját.

Mindhárom eszköz megtalálható a téma kifejtésében, a szónok tehát alkalmazza a retorika teljes eszköztárát.

Megállapíthatjuk, hogy ebben a szövegrészben a gépi fordításnál van információvesztés, a kontextus, valamint a retorikai és stilisztikai jegyek alapján az utószerkesztés némi fantáziával elvégezhető, de ha pontosságra törekszünk, egyes részekenél elő kell venni az eredeti, forrásnyelvi szöveget.

5.3 Befejezés

Retorikailag a befejezés fő feladata az összefoglalás, érzelmek felkeltése, buzdítás.

Befejezés

8. táblázat

<i>humán fordítás</i>	<i>gépi fordítás</i>
<p><i>Így ma este kérdezzük meg magunktól: ha a gyermekeink a következő évszázadig élnek, ha a lányaim lesznek olyan szerencsések, hogy olyan kort éljen meg mint Ann Nixon Cooper, akkor ők vajon milyen változásokra fognak visszaemlékezni? Milyen fejlődést fognak tudni akkor felmutatni?</i></p> <p><i>Ez a mi esélyünk, arra, hogy válaszoljunk a kihívásra.</i></p> <p><i>Ez a mi történelmi pillanatunk.</i></p>	<p><i>Tehát ma este kérdezzük magunktól - vajon a gyermekeinknek élniük kell-e a következő évszázad látására; ha a lányomnak olyan szerencsésnek kell lennie, hogy addig él, amíg Ann Nixon Cooper, milyen változást fognak látni? Milyen előrelépéseket fognak elérni?</i></p> <p><i>Ez a lehetőségünk, hogy válaszoljunk arra a hívásra.</i></p> <p><i>Ez a pillanatunk.</i></p>
<p><i>Ez a mi időnk, hogy az embereknek munkát adjunk újra, és megnyissuk gyermeink előtt a lehetőségek ajtaját, hogy ismét lehessen boldogulni, és hirdethessük a béke ügyét, visszaadhatjuk az amerikai álomba vetett hitet, és újra megerősíthetjük az alapigazságot, miszerint különbözünk, de egyek vagyunk.</i></p>	<p><i>Itt az idejük - visszaállítani az embereket a munkába és nyitva hagyni a lehetőségeket a gyerekeink számára; a jólét helyreállítása és a béke okának előmozdítása; visszaszerezze az amerikai álmot, és erősítse meg újra ezt az alapvető igazságot - sok közül közülünk egyek vagyunk; hogy miközben lélegzük,</i></p>

<u>Hogy amíg élünk, remélünk.</u> És ha olyanokkal találjuk szemben magunkat, akik cinizmussal és kételkedéssel állítják, hogy nem vagyunk képesek rá, akkor azzal az örök hitvallással válaszolhatunk, amely az emberi szellem alapja: igenis képesek vagyunk rá	<u>reméljük, és ahol cinizmus és kétség találkoznak, és azok, akik azt mondják nekünk, hogy nem tudunk, azzal az időtlen hitvallással válaszolunk, amely összefoglalja az emberek szellemét:</u> Igen.
<u>Köszönöm.</u> <u>Isten áldja önöket.</u> <u>Isten áldja az Amerikai Egyesült Államokat.</u>	<u>Köszönöm, Isten áldjon meg téged,</u> <u>és áldja meg Isten az Amerikai Egyesült Államokat.</u>

Retorikailag és stilsztikailag is megfelel a befejezés követelményeinek, érzelmekre hat és buzdít. Megállapíthatjuk, hogy a gépi fordításnál az információvesztés minimális, a kontextus, valamint a retorikai és stilsztikai jegyek alapján az utószerkesztés elvégezhető.

6. A kulturális reáliák

9. táblázat

humán fordítás	gépi fordítás	megjegyzés
<i>Hello, Chicago!</i> (1. táblázat)	<i>Helló, Chicago!</i>	a fordító megtartja az eredeti helyesírást, a gép honosít
<i>az alapító atyák álma</i> (2. táblázat)	<i>alapítóink álma</i>	a fordító ismeri a történelmi megnevezést és alkalmazza, a gép nem. Az „álom” szintén reália, az „amerikai álom” egyik eleme, ez minkét változatban helyes, hiszen megegyezik a szó köznapi jelentésével
<i>vörös és kék államok</i> (3. táblázat)	<i>Vörös Államok és a Kék Államok</i>	mindkét változat a megfelelő „vörös”-et választja ki a lehetséges szinonimák közül (hiszen a „red” fordítható pirosnak is); a gépi fordítás megtartja az eredeti szöveg nagybetűs írását, a fordító pedig a magyar helyesírást követi
<i>alelnök</i> (4. táblázat)	<i>alelnök</i>	mindkettő a megfelelő megnevezést használja (vice-president

		lehetne elnökhelyettes is)
<i>first lady</i> (4. táblázat)	<i>első hölgyem</i>	a gép nem ismeri a kulturális reáliát és szó szerint fordít, a fordító ismeri reáliát és tudja, hogy nálunk is ismert.
<i>önök</i> (4., 5., 6., 8. táblázat)	<i>ti /Ö</i>	megfejtethetlen, hogy a gép általában miért tegez, majd egyszer csak magáz. A fordító a magázás mellett döntött (és természetesen ebben következetes), de ez egy nagyon nehéz fordítói döntés
<i>két háború</i> (5. táblázat)	<i>két háború</i>	utalás szintű reália, szó szerinti fordítással jól megoldható
<i>veszélyben lévő bolygó</i>	<i>veszélyben lévő bolygó</i>	utalás szintű reália, szó szerinti fordítással jól megoldható
<i>a század legnagyobb pénzügyi válsága</i> (5. táblázat)	<i>a század legsúlyosabb pénzügyi válsága</i>	utalás szintű reália, szó szerinti fordítással jól megoldható
<i>bátor amerikaiak</i> (5. táblázat)	<i>bátor amerikaiak</i>	utalás szintű reália, szó szerinti fordítással jól megoldható
<i>Wall Streetünk</i> (6. táblázat)	<i>Wall Street</i>	tulajdonnév, átvétele megfelelő mindkét változatban
<i>egy generációval a rabszolgaság felszámolása után született</i> (7. táblázat)	<i>csak egy generáció született rabszolgaságon</i>	a gép nem tudja értelmezi a rabszolga felszabadítást és ezáltal a mondat jelentését, vagy a mondat szerkezet nehezen érthető
<i>mert más színű a bőre</i> (7. táblázat)	<i>a bőre színe miatt</i>	a fordító explicitációt alkalmaz, a gép szó szerint fordít
<i>amikor reménytelennek tűnt a helyzet a homokvihárban</i> (7. táblázat)	<i>amikor kétségbeesés volt a porzsákban</i>	utalás a múltbéli háborúkra, a gép nem tudja kezelni, a fordító érti, bár ettől még kérdés, hogy a porzsák honnan került elő (esetleg Dust Bowl?)
<i>vagy a gazdasági válság</i>	<i>és depresszió volt az egész</i>	a fordító újra explicitációt alkalmaz, a gép marad a szó szerinti

<i>söpört végig az ország</i> (7. táblázat)	<i>földön</i>	fordításnál, így a „föld”-ről nem tudjuk meg, hogy az valójában az ország
<i>New Deal</i> (7. táblázat)	<i>új értelem</i>	a fordító ismeri a reáliát, a gép nem
<i>amikor bombák hullottak a kikötőkre és zsarnokság fenyegette a világot</i> (7. táblázat)	<i>amikor a bombák a kikötőkre estek és zsarnokság fenyegette a világot</i>	példa a kulturális utalásra, amikor nem szavak szintjén jelenik meg a reália, de a közönség tudja, hogy Pearl Harbour és a II. világháború a reália. A gép szó szerinti fordítása ezért „véletlenül” jó.
<i>amíg élünk, remélünk</i> (8. táblázat)	<i>miközben lélegzünk, reméljük</i>	a szólásnak van magyar megfelelője, amit a fordító ismer, a gép pedig nem

Természetesen általában nem fordulnak elő ilyen sűrűségben kulturális reáliák a fordítás/tolmácsolás során kapott szövegekben, de arra kiválóan alkalmas ez a szöveg, hogy lássuk, mennyire nem képes a gép megoldani a feladatot akkor, amikor kulturális háttérismeretekre van szükség.

7. Összefoglalás

Visszaulva a tanulmány elején idézett latin közmondásra, megállapíthatjuk, hogy ha a gép jó fordítóvá, tolmáccsá akar válni, „neki” is még nagyon sokat kell tanulnia. Emberi részvétel nélkül ekvivalens fordítás egyelőre nem készülhet. Az emberi és a gépi fordítás kombinációja azonban meglehetősen hatékonynak tűnik.

Megállapíthatjuk ezen kívül, hogy egy stilisztikailag jól meghatározott, retorikailag jól felépített szöveg gépi fordításából jól azonosíthatók a retorikai és stilisztikai jegyek, elemek, a kulturális reáliák közvetítése azonban jóval nagyobb kihívást jelent, amit a gép nem tud megoldani.

A gépi fordítás legáltalánosabb hibái, (a triviálisan javítható hibákon túl) a szórendhibák – ezáltal a mondanivaló súlypontjainak eltolódása, – reláció- és viszonyhibák (például a ki/mi kire/mire utal bizonytalansága), valamint az

állítások fókuszának meghatározatlansága. Mindezek miatt feltétlenül szükséges az utószerkesztés.

Visszautalva a címre, ha az utószerkesztő (fordító) ismeri a stilisztika, retorika alapjait, felismeri ezeket az struktúrákat, jegyeket, elemeket, akkor képes az odaillő, hangulatilag, képileg megfelelő szavakat megtalálni és a megfelelő regisztert kiválasztani. Ezzel tudja javítani a gépi fordítás retorikai, stilisztikai, nyelvtani hibáit.

A kulturális reáliák esetében azonban nem javításról van szó, mert azokat a gép nem tudja közvetíteni. A fordító kulturális ismereteire van tehát szükség ahhoz, hogy ezeknek a célnyelvi megfelelőjét megtalálja.

A hipotézisben foglalt állítás tehát igazolást nyert: a gépi fordítás hibáinak, pontatlanságának és „gépiességének” javításához a retorikai struktúrák, retorikai és stilisztikai elemek felismerése, azonosítása elengedhetetlen azok közvetítéséhez a célnyelven. A kulturális reáliák közvetítésére a gépi fordítás jelenleg nem alkalmas.

Bibliográfia

- Adamik T.-A Jászó A.–Aczél P. 2005 *Retorika* Osiris Könyvkiadó
- Arisztotelész *Retorika* 1982 Gondolat Könyvkiadó
- Barkóczy B., Hegedűs K. Balogh R. 2008 *A Barack íze* Magyar Progresszív Társaság Platform
- Benedekné Dömötör I., Gyorgyevics Miklós 2012 *Retorika és szövegalkotás* Közigazgatási Vezetői Akadémia
- Horváth T. 1968 *Kis magyar stilsztika* Irodalmi könyvkiadó
- Klaudy K. 2004 *Bevezetés a fordítás elméletébe* Scholastica
- Lakatos-Báldy Zs. 2015 *Az audiovizuális fordítás sajátosságai és a filmfordítás mint interkulturális kommunikáció* Apertura
- Mohácsi-Gorove A. 2014 *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás, mint minőségbiztosítási garancia* Doktori disszertáció
- Peterecz Z. 2017 *Az amerikai elnöki retorika a beiktatási beszédek tükrében* Külügyi Szemle
- Varga Á. (2011) *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei* PhD disszertáció
- Várkonyi-Kecsmár Z. 2008 *Stilsztika*, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
- <https://edition.cnn.com/2008/POLITICS/11/04/obama.transcript/> *Barack Obama speaks at a rally in Chicago, Illinois, after winning the presidency*
- <https://www.voltairenet.org/article165081.html> *Discurso de Barack Obama con motivo de su victoria presidencial*
- https://index.hu/kulfold/usa/feher_haz/2008/11/05/obama_gyozelmi_beszede_magyarul/,
- Vajna T. 2017 <https://qubit.hu/2017/12/10/egy-neuralis-halo-fogta-magat-es-megtanult-angolrol-franciara-forditani...>